

Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання

Анатолій Фасоля,
кандидат педагогічних наук
Київ

У статті розкрито специфіку вивчення літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання. Проаналізовано принципи побудови, завдання курсу, запропоновано структуру, на конкретних прикладах проілюстровано особливості підготовки і проведення занять.

Ключові слова: література рідного краю, особистісно зорієнтоване навчання, суб'єктність учня-читача, читацьке і методичне надзавдання, методика, технологія.

Проблема вивчення літератури рідного краю акцентувалася методистами завжди як на рівні ідеї, окремих розробок, так і монографій (згадаємо бодай книгу Є. Пасічника "Літературне краєзнавство в школі" (К, 1965). Однак окремий курс уведено до шкільної програми лише в кінці 80-х років минулого століття. Уперше про це йдеться у "Пояснювальній записці" проекту програми з української літератури Інституту педагогіки АПН України (тоді НДІ педагогіки УРСР) 1988 року. Автори (О. Бандура і Н. Волошина) зазначають: "З метою ознайомлення учнів з творчістю письменників, що жили або живуть в області (районі), місті (селі), де розміщена школа, та посилення патріотичного виховання до програм введена рубрика "Література рідного краю". Скільки буде цих уроків, коли вони проводитимуться, словесник визначає самостійно" [1, 4]. Аналогічна рубрика з'являється і в програмі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (керівники авторського колективу П. Кононенко і В. Неділько): "До програми введений розділ "Література рідного краю". Кількість годин для його опрацювання, а також сам навчальний матеріал визначає вчитель. Це може бути більш глибоке опрацювання творчості письменників-земляків, які вивчаються за програмами... або ознайомлення з творчістю письменників, твори яких до програм не входять, але життя і творчість їх пов'язані з певною місцевістю. Учитель може познайомити учнів з творчістю сучасних місцевих початкуючих літераторів" [2, 287—288].

Традиція збережена і під час переходу до 12-річної школи. У "Пояснювальній записці" чинної програми відзначається, що "кожен клас... закінчується уроками "література рідного краю", "новинки сучасного літературного життя", "урок-підсумок", які дають широкий простір для вибору як учителя, так і учнів" [3, 9].

Шлях реалізації курсу був непростим. Принаймні, на думку А. Лисенко, у 2002 році "література рідного краю, попри повсякденне акцентування уваги на відродженні національної духовності, часто залишається відстороненою від навчально-виховного процесу в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах" [4, 22].

За час, що минув, спільними зусиллями науковців ВНЗ, обласних інститутів післядипломної освіти (зрозуміло, що навчальна програма не може визначити коло імен і творів, які вивчатимуться у тому чи іншому

регіоні) "білі плями" літературного краєзнавства значною мірою вдалося заповнити. Спираючись на рекомендації класичної методики (О. Бандура, Т.Ф. Бугайко і Ф.Ф. Бугайко, Н. Волошина, Є. Пасічник, Б. Степаншин та ін.), науковці (М. Горда, О. Ісаєва, А. Лисенко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, В. Оліфіренко, А. Ситченко, Г. Токмань, В. Шуляр та ін.) розробляють різноманітні теоретико-методичні аспекти: визначення методологічних засад, мети і завдань курсу, його специфіки, кількості годин, окреслення переліку ефективних методів, прийомів, форм роботи, активізації читацької діяльності, підготовки вчителя до викладання курсу, компаративного аналізу творів під час вивчення зарубіжної літератури тощо. Запропоновано конкретні рекомендації вивчення літератури рідного краю (Л. Башманівська, Я. Голобородько, В. Забарний, О. Неживий, В. Романько, Н. Яценко та ін.). Накопичено значний досвід практичної реалізації теоретичних настанов, свідченням чого є розробка регіональних (обласних) програм, курсів.

Однак, на думку Т. Дятленко, і сьогодні "аналіз шкільної практики засвідчує, що в сучасній школі фактично панує стихійність у проведенні уроків літератури рідного краю, відсутній логічний взаємозв'язок і взаємозумовленість у їх проведенні в середніх і старших класах..." [5, 13].

Навіть якщо зробити скидку на певну категоричність висловлювання (зрозуміло, що ситуація не лише в регіонах, а й у школах різнитиметься), погодьмося: проблеми існують. Дослідники відзначають брак системності під час вивчення курсу, недостатню кількість творів і навчальних матеріалів, слабку фахову готовність учителя до проведення таких занять, відсутність належного контролю з боку методичних та управлінських служб. Додамо також і два ключові, на наш погляд, питання: якою мірою вивчення літератури рідного краю сприяє формуванню особистості учня і чи підвищує вивчення курсу зацікавлення учня читанням, що особливо важливо в реаліях сьогодення, в ситуації стійкого падіння інтересу до читання?

Мета статті — розглянути можливості особистісно зорієнтованого навчання як однієї з технологій, яка дає змогу підвищити ефективність вивчення літератури рідного краю.

Спочатку кілька концептуальних положень.

Мета вивчення літератури рідного краю визначається авторами програм як поглиблене вивчення творчості письменників-земляків, уведених до шкільної програми; ознайомлення з творчістю митців, що жили або живуть в області (районі), місті (селі), де розміщена школа; посилення патріотичного виховання. Тобто, як бачимо, акцент робиться насамперед на оволодінні інформацією, виробленні предметних умінь і навичок і почасти — виховному аспекті. Правда, В. Шуляр розширює і поглиблює формулювання мети: "...осягнення глибинної сутності спадщини митців рідного краю, космоосу духу земляків, реалій дійсності, сприйняття й поцінування багатомірною набуток майстрів слова, плекання почуття гордості творчими людьми, славними краями, поєднуючи емоційно-естетичне з поняттєвим, образне мислення — з логічним" [6].

Розглядаючи вивчення літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання, виходимо з сутності технології. Особистісно зорієнтоване навчання трактуємо як процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учня і вчителя, кінцевою метою чого є розвиток особистості, становлення суб'єктності учня-читача. Предметні знання, читацькі уміння і навички при цьому виступають засобом досягнення мети.

Відтак метою вивчення літератури рідного краю є становлення суб'єктності учня-читача, засвоєння ідейного і художньо-естетичного змісту творів письменників-земляків як засобу екзистенційного розвитку (Г. Токмань), формування культурно-етнічної ідентичності особистості.

Обґрунтуємо сказане. Досягнення цілей, які поставили перед українською школою: необхідність формування самодостатньої, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, критично мислячої особистості — можливе лише за умови розвитку учня як суб'єкта навчальної діяльності, що передбачає формування його здатності до саморегуляції: уміння здійснювати цілевизначення; знаходити способи й умови вирішення поставлених завдань; за потреби вносити зміни у власну діяльність, відрефлексовувати й оцінювати її.

Якщо йдеться про учня-читача, то управлінський цикл стосуватиметься читацької діяльності. Водночас це становлення читацької самосвідомості і читацької діяльності: наявність внутрішньої мотивації до читання; самостійність, здатність застосовувати різноманітні читацькі стратегії залежно від виниклих потреб; усвідомлення власних дій.

Серед векторів виховної спрямованості під час вивчення літератури рідного краю виокремлюємо формування національної (етнічної) самосвідомості з огляду на специфіку курсу. Спираємося при цьому на такі положення психологічної науки: 1) патріотизм, як і будь-яке почуття, "напряму" не формується; 2) основою для формування патріотизму є національна самосвідомість, яка базується, у свою чергу, на відчутті етнічної спорідненості з оточуючими. Саме в національній самосвідомості проявляються обов'язки особистості перед своєю нацією, виконуючи які, вона реалізує потенційні можливості, саме формування національної самосвідомості, відчуття себе частинкою національної спільноти підносить особистість на якісно новий рівень, допомагає їй визначитися у процесах національного відродження, знайти своє місце в реалізації національної ідеї.

Предмет "Література рідного краю" має для цього унікальні можливості. Як ми знаємо, в основі етнічної самоідентифікації особи лежить процес її етнізації, тобто становлення, розвитку та закріплення етнічних рис в особистісних структурах. І хоча процес етнізації охоплює увесь соціальний і природний простір, у якому діє особа (клімат, суспільне життя, особливості господарського укладу), вирішальну роль усе ж відіграє набуток особою етнокультурної компетентності: засвоєння всього змісту культури, розшифровка її смислових значень, що дає можливість особі не тільки декодувати речовий світ, а й сприйняти світ цінностей та комунікативних форм.

Засвоюючи однаковий зміст культури, люди засвоюють один і той же спосіб бачення світу, його систематизації і типізації. Саме завдячуючи цьому з'являється почуття "ми" на противагу "вони", переконаність у правильності "свого" способу життя. "Відмінності в засвоєних у процесі етнізації культурах, — пише М. Шульга, — постають в відмінностях у системі особистих смислів і значень і призводять до того, що в одному предметі дві людини, що виховані в різних культурах, бачать різне" [7, 18].

Інтенсивне формування національної самосвідомості починається в середньому шкільному віці (11—15 років), у період активної соціалізації особистості, створення власної моделі взаємодії "я" і "світ". Виходячи з цього, завданням методичної науки є розробка такої системи вивчення літератури рідного краю, яка забезпечувала б насамперед формування емоційного ставлення школяра до рідного народу, його історії, культури, а згодом долучала до цього систему знань про особливості національної культури, літератури, сприяла виробленню умінь розглядати власне "я" у контексті національної культури. Ця система повинна сприяти виробленню в учнів умінь і навичок "розречевлення" української культури і формування збірного образу представника своєї національної спільноти та національного ідеалу як моделі для етнічного самовизначення.

І якщо вже дбаємо про виховання патріотизму, то маємо пам'ятати слова Г. Ващенка, що патріотизм є стихійний (неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традиції, рідної мови) і свідомий, який формується на основі вражень від природи, культури рідного краю і проявляється в усвідомленні приналежності до певної нації, окремішності її від інших націй і гордості від усвідомлення цієї приналежності [8, 7-9].

Вивчаючи курс літератури рідного краю, учень спочатку на емоційному рівні сприймає і засвоює факт присутності в описаному письменником краї, а згодом осмислює цей факт, розмірковуючи про себе, навколишній світ і про себе-у-світі.

Виступаючи системотворчим фактором, ця мета обумовлює відповідну конкретизацію принципів і завдань вивчення літератури рідного краю, логіку змістового наповнення і побудови курсу, роль учня і вчителя як суб'єктів діяльності, вибір тих чи інших методів, прийомів, організаційних форм навчальної, у т.ч. читацької, діяльності.

Ведучи мову про принципи вивчення курсу, спираємося на тезу А. Хуторського: "Класичні принципи вітчизняної дидактики (науковості, доступності, наочності та ін.) визначають загальні цільові установки на-вчання. В той же час ці принципи не дають змоги

повно описати й регламентувати особистісно зорієнтований освітній процес. Тому потрібні принципи, які визначали б специфіку освітньої діяльності учнів в особистісно зорієнтованому навчанні" [9, 27].

Узагальнюючи напрацювання вчених (О. Савченко, А. Хугорської, Ю. Васьков, Є. Бондаревська, С. Подмазін та ін.), формулюємо такі принципи вивчення літератури в системі особистісно зорієнтованого навчання:

1. Принцип гуманізму, відповідно до якого ви-знається самоцінність особистості і навчальний процес будується з урахуванням її потреб, інтересів, нахилів, можливостей, маючи за кінцеву мету допомогу в самореалізації.

2. Принцип ціннісно-сислової сутності пізнання, який утверджує роль пізнання не як мети, а засобу розвитку особистості, і передбачає створення умов для віднаходження кожним учнем особистісних смислів діяльності.

3. Принцип особистісного цілевизначення, вибору індивідуальної освітньої траєкторії: учень має право на погоджений з педагогом вибір основних компонентів навчання: змісту, цілей, завдань, темпу, форм і методів навчання, системи контролю й оцінки результатів.

4. Принцип первинності освітньої продукції учня: створюваний ним особистісний зміст випереджає ви-вчення програмового матеріалу.

5. Принцип ситуативності навчання: освітній процес будується на ситуаціях, що передбачають самовизначення учнів, екзистенційний вибір і пошук рішення. Учитель супроводжує учня в його освітньому русі.

6. Принцип діяльності: самореалізація особистості може відбутися тільки через діяльність: зовнішню (активна участь в усіх етапах навчального процесу) і внутрішню (рефлексія, самооцінка тощо).

7. Принцип діалогічної взаємодії: навчання є діалогом рівноправних суб'єктів — учня й учителя, а об'єктом (в окремих випадках суб'єктом) виступає на-вчальний текст.

8. Принцип освітньої рефлексії: навчальний процес супроводжується його рефлексивним усвідомленням і оцінкою суб'єктами освіти.

9. Принцип культуровідповідності: культурна ідентифікація є одним із визначальних факторів становлення особистості. Закоріненість у національну культуру, сповідування національних цінностей допомагає особистості знайти себе, визначитися в сучасному мінливому світі, забезпечує її цілісність, духовну стійкість, особисту незалежність і свободу.

10. Принцип суб'єктності, який передбачає постійне опертя у навчанні на суб'єктний досвід учня, пошанування й позитивну настанову вчителя на його сприйняття, створення умов для становлення суб'єктності учня-читача.

11. Принцип успіху, реалізація якого передбачає створення вчителем ситуації успіху на кожному уроці для кожного учня.

12. Принцип варіативності (завдань, методів, прийомів, форм опрацювання навчального матеріалу, організації навчального процесу).

Наголосимо, що у процесі вивчення літератури рідного краю керуємося і "класичними" принципами викладання літератури:

— відповідність виучуваного матеріалу віковим особливостям;

— урахування специфіки й етапності читацького розвитку;

— забезпечення наступності в оволодінні читацькими уміннями між молодшою, середньою і старшою школою;

— науковості;

— історизму;

— емоційності;

— розгляду твору насамперед з огляду на його естетичну вартість;

— залучення літературних фактів інших літератур, звернення до інших видів мистецтв;

— проблемності у викладі навчального матеріалу;

— взаємозв'язку з класною та позакласною роботою та ін.

Сформулюємо завдання вивчення літератури рідного краю:

— розвиток естетичних смаків, здатності сприймати художній твір насамперед як естетичний факт;

— формування зацікавлення учнів творчим доробком письменників-земляків, прагнення до ширшого самостійного ознайомлення з ним;

— поглиблення знань про історію (у т. ч. й культурно-мистецьку) рідного краю, формування цілісної картини розвитку його літератури (а в ідеалі і культури);

— виховання почуття гордості за історію рідного краю, своїх земляків;

— поглиблення знань про художню творчість, закріплення умінь ідейно-художнього аналізу творів різноманітних змісту, жанрів, стильових течій, розвиток читацьких умінь і якостей;

— зміцнення установки на особистісне прочитання художнього твору, формування критичного мислення;

— становлення індивідуальних навчальних стилів;

— розвиток комунікативних, творчих і дослідницько-пошукових здатностей.

Одним із найважливіших (і, очевидно, найважчих!) завдань формування змісту курсу літератури рідного краю вважаємо забезпечення його системності і підпорядкованості сформульованій меті. Тут стикаємося з проблемами, обумовленими специфікою предмета: великий обсяг інформації; обмежена кількість годин; різновартісність творчого доробку письменників-земляків; необхідність урахування особистісного фактора митця. Зрозуміло, що зміст курсу мають складати кращі зразки творів письменників-земляків.

Саме тому так важливо визначити принципи відбору творів. Ними, на наш погляд, можуть бути:

— принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей, який спрямовує увагу вчителя (укладача програми) на відповідність пропонованого тексту психолого-фізіологічним та індивідуальним (окремого учня, класу, школи) особливостям дітей певного віку, рівню їх читацького розвитку;

— принцип естетичної вартості твору "вимагає" звертати увагу не лише на зміст, а й художню цінність тексту;

— принцип надлишковості дає змогу забезпечити можливість вибору учнем твору за інтересами, нахилами, зацікавленням.

Системотворчим фактором, що забезпечує системність і логічність побудови курсу, як відзначалося, виступає мета вивчення літератури рідного краю.

Структура може бути такою: у 5—8 класах — це тематичні блоки, у складі яких розглядається творчість окремих письменників, що яскраво презентували себе саме в цій темі (зрозуміло, що вчитель на свій розсуд може їх змінювати):

5—6 класи — "Я і література мого краю" (оглядова тема); "Я у світі казок, приказок, пісень рідного краю"; "Я і рідна природа".

7—8 класи — "Я й історія рідного краю", "Я серед людей рідного краю".

У 9—11 класах увагу зосереджуємо на вивченні творчості окремих письменників (тих, хто жив у тому чи іншому регіоні, і сучасників учнів).

Спробуємо обґрунтувати цю позицію (наголосимо: лише як одну з можливих!). Обмежена кількість годин на вивчення курсу неминує стає причиною фрагментарності й епізодичності у зверненні до тих чи інших тем і персоналій.

Групуючи матеріал у тематичні блоки, ми одержуємо змогу:

1) забезпечити цілісність, системність, послідовність вивчення курсу, а відтак системність знань і цілісне бачення процесу розвитку літератури в рідному місті, селі, регіоні;

2) спланувати вивчення творчості письменників-земляків не лише на рівні одержання знань, а й вироблення (застосування) різноманітних читацьких умінь;

3) урізноманітнити методи, прийоми, форми роботи;

4) надати ширшу можливість вибору для учнів з огляду на їхні інтереси, зацікавлення тощо;

5) повніше врахувати вікові особливості школярів.

Сам підхід не є абсолютною новацією. На його доцільність вказують В. Оліфіренко, на цій основі побудована програма літератури рідного краю Миколаївщини, автори якої, окрім того, з метою залучення додаткових годин рекомендують учителям-словесникам "частково будувати уроки розвитку зв'язного мовлення та уроки вдосконалення навичок виразного читання на основі літератури свого краю" [10, 32].

Особливість нашого підходу полягає в акцентуванні ролі учня, який ставиться в ситуацію екзистенційного осмислення власного буття в контексті природи, людей, культури рідного краю.

Змістове наповнення і специфіка курсу обумовлює типологію уроків літератури рідного краю. В. Шуляр пропонує таку класифікацію: "заняття *вступні* (настановчо-мотиваційні...), *урок-спілкування* за прочитаним твором (творчістю митця); *підсумково-рекомендаційний* урок...". При цьому методист зауважує, що всі заняття мають "ознаки оглядовості: літературно-мистецькі огляди (вступні уроки), монографічно-оглядові (уроки-спілкування), узагальнюючі (підсумково-рекомендаційні)".

Визначаючи слушність наведених міркувань, зауважимо, що типологія уроків вивчення літератури рідного краю в системі ОЗОН має свою специфіку. Вона обумовлена метою — формування суб'єктності учня-читача, надання пріоритету розвитку його особистості над засвоєнням предметних знань, умінь і навичок, які слугують засобом досягнення цілей.

В основі класифікації — загальна типологія уроків української літератури в системі особистісно зорієнтованого навчання:

— урок ціле- і смислевизначення щодо виучувано-

го матеріалу;

— урок засвоєння нових знань, формування умінь;

— урок застосування знань і вмінь;

— урок узагальнення і систематизації знань, закріплення умінь;

— урок контролю знань, умінь і навичок;

— урок оцінки і корекції навчальних цілей.

Класифікація занять у курсі літератури рідного краю включає:

— урок ціле- і смислевизначення щодо виучуваного матеріалу;

— урок засвоєння нових знань, формування/застосування/закріплення умінь;

— урок узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок;

— урок оцінки і корекції навчальних цілей.

Дидактична мета **уроків першого типу** — орієнтаційно-мотиваційна. На основі ознайомлення зі змістом виучуваного матеріалу на семестр/рік (подається блочно), пропонованими цілями, учні визначають власні пріоритети, смисли, рівень домагань щодо розвитку читацьких умінь, освоєння матеріалу тощо.

Макроструктура уроків цього типу:

1. Мотивація діяльності: актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань учнів.

2. Цілевизначення і планування діяльності на занятті.

3. Представлення концепту курсу.

4. Ознайомлення з пропонованими цілями вивчення курсу (теми), вибір особистісно значущих, формування власних.

5. Ознайомлення з художніми творами, пропонованими для вивчення (індивідуально, у парах, групах), формування мотиваційного поля.

6. Уточнення переліку цілей, планування навчальної діяльності упродовж семестру (навчального року).

7. Рефлексія.

Дидактична мета **уроків засвоєння нових знань, формування/застосування/закріплення умінь** — інформаційно-розвивальна. На відміну від "звичайних" занять, кожен урок вивчення літератури рідного краю (як і позакласного читання) передбачає ознайомлення з новою інформацією. Як правило, на таких уроках частіше застосовуються і закріплюються набуті уміння, аніж формуються нові. Пам'ятаючи, що "кожен із типів може мати свої різновиди, а останні — багато варіантів" [11, 175], учитель, залежно від поставленої мети і характеру виучуваного матеріалу, щоразу моделюватиме окрему структуру. В одному випадку це буде "засвоєння нових знань" і "формування нових умінь". В іншому — "засвоєння нових знань" і "застосування (закріплення) умінь". Ще в іншому — будуть присутні усі компоненти. Таким чином макроструктура цього типу уроку є динамічною. Узагальнено вона матиме такий вигляд:

1. Мотивація діяльності: актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань учнів.

2. Цілевизначення і планування діяльності.

3. Засвоєння нових знань (первинне сприйняття, осмислення, інтерпретація, оцінка художнього твору), вироблення / застосування / закріплення умінь.

4. Рефлексія і оцінка.

Виокремлення типу "узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок" обумовлене необхідністю забезпечити системність у вивченні літератури рідного краю. Адже, плануючи роботу над темою, учитель визначатиме перелік умінь і навичок, які буде формувати у процесі навчання. Під керівництвом учителя, а згодом самостійно, це робитиме учень. Відтак логічно є необхідність узагальнити і систематизувати набуте і засвоєне. Головна дидактична мета — рефлексивно-розвивальна.

Макроструктура уроків цього типу:

1. Мотивація діяльності: актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань учнів.
2. Цілевизначення і планування діяльності на занятті.
3. Узагальнення й систематизація набутих знань, вироблених предметних умінь і навичок.
4. Рефлексія і оцінка діяльності.

Дидактична мета **уроків "оцінки і корекції навчальних цілей"** — рефлексивно-оцінювальна. Цей тип нагадує уроки закріплення і підсумку вивченого. Однак є суттєва різниця. Відрефлексовуються, узагальнюються і систематизуються надпредметні, зокрема оргдіяльнісні, уміння. Учитель постійно відслідковує формування здатності учня до самоорганізації, самонавчання, формує необхідні рефлексивні й оцінні вміння. Відтак необхідним є зіставлення запланованого і досягнутого, визначення причин неуспіху чи запоруки успіху, що стане "відправною точкою" для планування наступного етапу навчання.

Макроструктура уроків цього типу:

1. Мотивація діяльності: актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань учнів.
2. Цілевизначення і планування діяльності на занятті.
3. Рефлексія виконання запланованих на початку навчального року (семестру, теми) особистісних і читацьких цілей, оцінка результативності.
4. Планування наступного етапу навчальної діяльності.
5. Написання рефлексивної роботи.

Наголосимо, що в системі особистісно зорієнтованого навчання уроки цього типу відіграють особливу роль, адже вироблення рефлексивно-оцінювальних умінь є однією з умов розвитку суб'єктності учня-читача.

Як уже зазначалося, кожен зазначений тип уроків може мати свої різновиди, різнитися за домінуючим методом (урок-бесіда, урок-конференція, урок-лекція, урок-диспут тощо). Погоджуючись з Є. Пасічником щодо складності, а може, й неможливості вибудувати універсальну класифікацію [11, 177], вважаємо, що такий підхід дасть змогу зробити працю вчителя чіткішою і системнішою.

Специфічність занять літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання полягає і в тому, що за своєю структурою вони найчастіше комбіновані, тобто містять елементи оглядової лекції, вивчення нового матеріалу, вироблення читацьких умінь і навичок, закріплення й оцінки засвоєного. Незмінною залишається установка на вироблення оргдіяльнісних умінь, що передбачає виокремлення

відповідних етапів:

- мотиваційного (з підетапами з'ясування (забезпечення) емоційної готовності; актуалізації суб'єктного досвіду й опорних знань);
 - цілевизначення і планування;
 - опрацювання навчального матеріалу (засвоєння нових знань; вироблення і застосування нових предметних та надпредметних умінь; закріплення набутого);
 - рефлексивно-оцінювального (аналізується не лише результат, а й процес і пов'язані з ним почуття).
- Зрозуміло, що ця схема не є догмою. Вона видозмінюватиметься навіть з огляду на специфіку предмета (окрім згаданих малої кількості годин і великого обсягу матеріалу додамо також перевагу самостійної роботи учнів, зменшення ваги таких структурних складових, як опитування, перевірка домашнього завдання (її замінює підготовка випереджувальних завдань) тощо.

...Прослідкуємо практичну реалізацію розглянутих (і не тільки) положень на прикладі розробки **Т. Шабади**, члена лабораторії особистісно зорієнтованого навчання української літератури Рівненського ОІППО. Увагу звертаємо насамперед на "методичні дрібниці", які, власне, і забезпечують особистісну орієнтацію уроку.

Звернемо увагу на цілі та роботу з ними, ім'я уроку, яке аналізується разом з учнями, запис учнями передбачень щодо змісту виучуваного твору (антиципація), обмін враженнями від прочитаного (детальніше про ці особливості особистісно зорієнтованого уроку літератури розповідалося в публікації "Особистісно зорієнтований урок: що "залишається за кадром"?", уміщений в числі № 3 журналу за цей рік). Тому зупинимося на інших "деталях".

Ось учителька перевіряє знання тексту. Для цього вона звертається до методу "Порушена послідовність". Це цікаво і незвично (елемент новизни завжди активізує пізнавальну діяльність), окрім того, учні мають змогу попрацювати як самостійно, так і в парах або групах.

Аналіз розуміння незнайомих слів завершується запитанням, до яких джерел зверталися учні для тлумачення незрозумілого — непомітно і ненав'язливо формується уміння вчитися.

Словесному малюванню "Я на балу квітів" передую актуалізація суб'єктного досвіду: "Чи доводилося вам бути на балу? Чи хотілося б побувати?" Уявивши себе серед квітів, шестикласникам легше вжитися в образ, "відчути" присутність героїв казки, а потім висловити й обґрунтувати своє ставлення до них (Наведені в методичній розробці відповіді учнів справжні).

Обговоривши твір, визначивши, що автор хотіла сказати ним читачам, Т. Шабада пропонує учням уявити саму казкарку. Тепер це завдання не лише не викликає труднощів, а й зацікавлює, стає "перехідним місточком" до розповіді про письменницю.

Варто звернути увагу і на запитання і завдання, які вчителька пропонує для рефлексії й оцінки навчальної діяльності: кольоровий "портрет" уроку, визначення особистісних смислів діяльності (незакінчене речення), аналіз досягнення наміченого та взаємооцінка. Домашні завдання пропонуються "традиційно": загальне обов'язкове, загальне на вибір, за бажанням.